

Тетяна КРИВЕНЬКА
аспірант Інституту журналістики
і масової комунікації
Класичного приватного
університету “Україна”,
науковий керівник – доктор наук
із соціальних комунікацій,
доцент Олег Богуславський

УДК 316.773

Жанрове розмаїття сатирично- гумористичної преси української еміграції першої половини ХХ століття в США та Канаді

Статтю присвячено аналізу жанрової палітри та виявленню найбільш поширених жанрів сатиричної преси української еміграції. Зосереджується увага на тому, що сатиричні видання української закордонної преси є джерелом справжніх, не підданих цензурі сатиричних жанрів.

Ключові слова: сатирично-гумористична преса, сатирична замітка, коментар, фейлетон, гумореска.

Жанри української журналістики не є новою темою для дослідження. Вивченню жанрового розмаїття преси присвятили свої роботи: А. Тертичний “Трансформація жанрової структури сучасної періодичної преси” [12] та “Жанри періодичної преси” [13], А. Кобяков “Про жанрах сучасної газетної журналістики” [6], Є. Журбіна “Теорія і практика художньо-публіцистичних жанрів” [4] та ін.

Не нова для досліджень і тема сатиричної преси та її жанрової структури. Вивченню сатиричних жанрів присвячені роботи М. Віленського “Як написати фейлетон” [1], З. Нестер “Поетика памфлету” [15], А. Щербіна “Жанри сатири і гумору” [9], Ю. Ярмашиш “Жанри сатиричної публіцистики” [17], О. Кузнєцової “Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі” [8] тощо.

Метою цієї статті є аналіз тематичного розмаїття сатирично-гумористичної преси української еміграції першої половини ХХ ст. в США та Канаді, а також виявлення найбільш поширених жанрів української сатирично-гумористичної преси на американському континенті, специфіки сатиричних жанрів та аналіз переважання одних жанрів над іншими. Не досліджені раніше сатиричні видання української еміграції – велике джерело прикладу справжніх, не підданих цензурі сатиричних жанрів. Тут сатира – не лише засіб викриття та завульованого сенсу, а й засіб відкритого зображення дійсності. Сатирична преса еміграції виконувала функцію впровадження правильних, позитивних ідеалів через викриття та висміювання недоліків.

Слово “сатира” має два значення: 1. Викривна, волаюча іронія. 2. Літературний твір, викриває негативні явища дійсності.

Різниця між сатирою і гумором полягає в першу чергу в тому, що гумор – це добра усмішка, що зображає людські хиби в перебільшеному вигляді, сатира ж базується на вадах і недоліках навколишнього світу, бере за основу реальне життя або конкретну людину. Сатира – гостра за спрямуванням, відкрито називає об’єкт висміювання, тоді як гумор приховано сміється над ситуацією. Сатира ставиться до свого об’єкта вороже, гостро, пронизливо.

Таким чином, можна виділити основні відмінності сатири і гумору. Сатира, на відміну від гумору, відверто викриває об’єкт висміювання, автор матеріалу практично завжди вороже ставиться до об’єкта зображення. Гумор часто представляє людські вади і слабкості як продовження або виворіт особистих достоїнств людини. Гуморист по-блажливий, в основі гумору, на відміну від сатири, не завжди лежить негативне явище дійсності. Гумор виділяє власне Я героя, сатира ж узагальнює.

Гумор у сатирі використовується для того, щоби розбавити пряму критику, інакше сатира може виглядати як проповідь. Гумор у певних питаннях (політика, релігія) не може вважатися сатирою, оскільки спрямований на сам предмет, а не на його соціальні наслідки.

На протигагу гумору, особливому настрою, при якому сміх автора весь час пом’якшений явним або прихованим співчуттям до висміюваних осіб або явищ, сміх сатири має глузливий характер. Він – знаряддя боротьби й обурення, виносить явище на громадський суд, ганьбить, висміює. Зверненням до громадськості сатира завжди виявляє свою публіцистичну сутність. Вона є поетичним викриттям дійсності задля певного суспільного ідеалу.

Сатиричні жанри журналістики відрізняються від літературних достовірністю опису та адресністю фактів. У журналістиці предмет виступів складають актуальні суспільні і природні події, явища, процеси, ситуації в усьому багатстві їх проявів, у різноманітті взаємозв’язків, перш за все породжують важливі для суспільства в теоретичному та практичному відношенні проблеми і конфлікти, а також особистість людини [3].

У сучасній газетно-журнальній сатирі дослідники налічують щонайменше півтора десятка жанрів:

<i>сатирична замітка</i>	<i>сатиричний коментар</i>
<i>репліка</i>	<i>фейлетон</i>
<i>памфлет</i>	<i>байка</i>
<i>пародія (пародійна хроніка)</i>	<i>епіграма</i>
<i>усмішка</i>	<i>анекдот</i>
<i>сатиричний афоризм (фраза)</i>	<i>комедія</i>
<i>сатирична повість</i>	<i>сатиричний роман</i>
<i>гумореска (гумористичне чи сатиричне оповідання, жарт)</i>	

Українські видання в еміграції жанровою палітрою не відрізнялися від тих, що видавалися “у старому краю”. Хоча деякі дослідники додавали до вже традиційних жанрів свої або розділяли один жанр на кілька жанрових різновидів. Наприклад, І. Качуровський у своїй праці “Гумор української еміграції” запропонував власну жанрову структуру для вивчення гумористики в еміграції. Він виділив 12 жанрів:

<i>комедія</i>	<i>скетч</i>
<i>пародія літературна</i>	<i>пародійна містифікація</i>
<i>пародійний парафразис</i>	<i>фейлетон газетний</i>
<i>радіофейлетон</i>	<i>оповідання й новела</i>
<i>сатирична поема</i>	<i>сатирична повість</i>
<i>епіграма-шпигачка</i>	<i>віршована гумореска та поетичний жарт [5].</i>

Розглянемо найхарактерніші жанри для сатирично-гумористичної преси українсь-

кої еміграції першої половини ХХ ст. в США та Канаді. На сторінках “Оси”, “Кадила”, “Точила”, “Шершня”, “Вуйка”, “Молота” та інших видань сатиричного спрямування друкувалися фейлетони, епіграми, сатиричні замітки, анекдоти, гуморески, сатиричні коментарі тощо. Були представлені на сторінках газет і сатиричне оповідання та сатиричний роман (друкований упродовж багатьох випусків). Деякі жанри, особливо на початку ХХ ст., не повністю відповідають характерним ознакам. Наприклад, епіграми, попри всі інші властивості, не завжди були невеликого розміру.

Одним із найпопулярніших жанрів гумористично-сатиричної преси української еміграції є сатирична замітка та сатиричний коментар. Проте сатирична замітка в пресі еміграції на початку минулого століття – це не зовсім “твір газетно-журнальної сатири, в якому стисло, в яскравій, дотепній формі повідомляється про негативний факт з метою його усунення” [15]. В українській сатиричній пресі за кордоном сатирична замітка виступала в першу чергу у ролі інформаційного жанру, не без домислу та вигаданих героїв, які допускаються у такому жанрі. Вона виконувала основне своє призначення – повідомляла про факт, зображаючи недоліки чи відверто критикуючи.

Популярність сатиричного коментаря можна пояснити його оперативністю, злободенністю та тим, що в його основі лежить критика на конкретну особу чи подію. Типові приклади названих жанрів сатирично-гумористичної преси української еміграції: “Філадельфійський політичний лан, на котрім Назарук розсіяв найбільше духовного зерна, не приніс так великої користі, як оратор надіявся. Причиною було – брак соняшного світла в мокрій атмосфері” [10, с. 15] або: “На недавнім з’їзді в Нью Йорку паламарсько-січовий гетьман заприсяг ся, що більше не буде цілуватись з цілебатниками і видав указ всім підвладним хорунжим поїхати по попах і за їх благословенством закласти памарські Січи на славу і красу папській католицькій столиці” [7, с. 3].

Одним із найскладніших жанрів вважається фейлетон. На відміну від сучасного стану, на початку ХХ ст. фейлетон можна було зустріти на шпальтах газет, особливо в сатирично-гумористичних виданнях. Фейлетон – художньо-публіцистичний жанр, у якому комічне підґрунтя якихось негативних явищ або ситуацій розкривається шляхом інверсійної, асоціативної розробки теми, з використанням засобів алегоричності, інакомовлення [17].

Фейлетони на сторінках еміграційної преси можна умовно поділити на три типи:

- політичної проблематики (у таких матеріалах висвітлювалось життя в Україні, критикувалася радянська влада або гетьманщина – залежно від видання);
- соціального спрямування (висміювалось життя українців в Америці, висвітлювалася мовна тематика, стосунки між людьми тощо);
- церковної проблематики.

Наприклад, на сторінках “Комара” у 1949 р. був надрукований фейлетон під назвою “Суд над Комарем”, який підіймав тему денационалізації українського народу. Суд над Комарем, який “*товариша Сталіна в саме геніальне серце шпигав*”, проводили на рідній землі – в Україні, в селі Комарівці. Образно було зображено українську національну ідею – безпритульною собакою, яка на питання “де ж український народ?” тільки безпорадно “*сльозистими очима на схід споглянула*”. Самі ж “*косоокі жителі радянської України*” і виконали вирок – спалили “Комара”.

У цьому невеликому фейлетоні невідомий автор вдало зобразив тогочасного безликого, без власної думки та, головне, без національної ідеї українця. Не так просто “собака” подивилася на захід, показуючи, де насправді живуть “браття та сестри” [11, с. 4-5].

Цікавим прикладом гуморески можна вважати матеріал “Рідною мовою” Юстин-Градського. Автор застосував відповідь на лист до редакції як композиційний прийом, піднявши тему мови. У цьому матеріалі висміюється лише одна негативна риса героя (відправника листа – українського емігранта), що не дало перерости матеріалу в гу-

мористичне оповідання. Автор показує читачам і відповідь на лист, даючи зрозуміти, яка саме риса викликала його обурення:

“Дорогі землячки!

Коли б ви писали так, як говорите, то з ваших листів і було б щось толкового, та все можна було б розібрати, а так ви хочите висловити всі свої думки тими кільканадцятьма московськими словами, що випадково навчилися на вулиці, а значення котрих вам не зрозуміле...” [15, с. 10].

Одним із найулюбленіших жанрів української еміграційної сатирично-гумористичної преси є епіграма. Це короткий сатиричний вірш, спрямований проти якого-небудь суспільного явища чи проти конкретного носія недоліків. Для цього жанру характерний стрімкий розвиток сюжету та несподівана кінцівка.

Наприклад, характерною епіграмою є вірш “Чиста мова” Т. Дмитренка, надрукований у “Точилі” у 1934 р. Проблема мовної асиміляції підіймалася на шпальтах українських газет за кордоном досить часто й у найрізноманітніших жанрах. Вірш розповідає про “кумів”, що зійшлися на фермі та обурюються, що мало хто з емігрантів розмовляє чистою українською мовою:

*Як то Лемки до бесіди
Польщину мішають.*

Далі мова йде про те, що в українців з’явилася “не одна копиця” іншомовних слів і що таким українцям має бути соромно. Закінчується епіграма намаганням присоромити носіїв суржикю: “*Ю бечулай, орайт кажеш!*” [2, с. 31].

Епіграми писалися не лише на “внутрішні” теми українців. Так, уваги заслуговує вірш “Царський живіт”, підписаний псевдонімом Чалий. Він має всі ознаки епіграми:

- швидкий розвиток подій: жив собі цар, якого всі любили і поважали за справедливість. Кожного тижня до нього з’їжджалися на суд, на якому він завжди судив чесно і справедливо. Та ось одного дня він виніс усім смертний вирок – і винним, і невинним;
- гранична концентрація думки: вірш розповідає лише про один суд, про інші справи ні царя, ні суспільства не йдеться;
- несподівана кінцівка:

*за що ж ти вішаєш нині хтів
цілий нещасний світ?..
А цар скривив ся й відповів –
Болів мене живіт...* [14, с. 12].

Римована форма легко сприймалася українцями, особливо тими, які погано читали, і легше запам’ятовувалась. Епіграми виконували ще й навчальну функцію, адже, слухаючи вірші, неписьменні українці швидше вчилися читати та писати. Тому на сторінках сатиричної преси часто друкувалися сатиричні пісні-пародії, байки, усмішки в римованій формі.

Сатиричні жанри досліджуваної преси мали глибоку проблемну основу для тематичного розмаїття. Сатирично-гумористична преса гостро реагувала на соціально-політичні зміни світу, що відображалось на її сторінках у широкому використанні зображальних засобів. У процесі дослідження теми встановлено, що сатиричні жанри закордонна українська преса вирисовувала майже в усьому їхньому розмаїтті.

Сатиричні жанри є дуже ефективними для висвітлення гострої теми. Завуальовано викриваючи негативні явища в суспільстві, вони виконують виховну функцію, показують ті сторони життя, яких необхідно уникати або які потрібно виправляти.

Найпоширенішим жанром української сатиричної преси в США та Канаді є сатирична замітка та сатиричний коментар. Це обумовлюється, в першу чергу, їхньою формою та оперативністю. Часто на шпальтах видань з’являється сатирична римована форма. Зауважимо, що більшість віршованих матеріалів мають у собі не сатиричний, а гумористичний характер. Особливо це стосується пісень та римованих усмішок.

Одним із найцікавіших та найгостріших жанрів залишається фейлетон, хоча він і не зустрічається так часто, як невеликі за форматом жанри. Влучність авторів, метафоричні форми дозволяють фейлетонам, написаним в першій половині ХХ ст., бути актуальними й у наш час.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Виленский М. Э. Как написать фельетон / М. Э. Виленский – М. : Мысль, 1982. – 293 с.
2. Дмитренко Т. Чиста мова // Точило: український місячник гумору та сатири. – 1934. – Ч. 2. – С. 31.
3. Єгорова С. А. Сатиричні жанри в сучасному друку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-referat.com/Сатиричні_жанри_в_сучасній_друку_на_матеріалі_газети_Наш_час
4. Журбіна Є. І. Теорія і практика художньо-публіцистичних жанрів / Є. І. Журбіна. – М., 1969. – 120 с.
5. Качуровський І. В. Гумор української еміграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/kachurovsky2.htm>
6. Кобяков А. Про жанри сучасної газетної журналістики. – АСПО, 2006 – 127 с.
7. Козацько-паламарська присяга // Оса. – 1919. – Ч. 18. – С. 3.
8. Кузнецова О. Д. Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі / О.Д.Кузнецова – Львів : Вид. центр Львівського ун-ту ім. І. Франка, 2003. – 250 с.
9. Нестер З. М. Поетика памфлету / З. М. Нестер. – К. : Наукова думка, 1973. – 237 с.
10. Переходячий. Погана атмосфера // Перець : сатирично-гумористичний ілюстрований часопис. – 1924. – Ч. 1. – С. 15.
11. Суд над комарем // Комар. – 1949. – Ч. 3. – С. 4–5.
12. Тертичний А. О. Трансформація жанрової структури сучасної періодическої преси / А.О. Тертичний // Вестник Московского университета. Сер. 10 : Журналистика. – 2009. – №2. – 82 с.
13. Тертичный О. А. Жанры периодической прессы. – М. : Аспект-Прес, 2000. – С.122.
14. Чалий. Царський живіт // Оса. – 1919. – Ч. 24. – С. 12.
15. Щербіна А. О. Жанри сатири і гумору. – К. : Дніпро, 1977. – 214 с.
16. Юстин-Градський. Рідною мовою // Перець : сатирично-гумористичний ілюстрований часопис. – 1924. – Ч. 3. – С. 10.
17. Ярмиш Ю. Ф. Жанри сатиричної публіцистики : навч. посіб. [для студ. Ін-ту журналістики, ф-тів та відділень журналістики] / Ю. Ф. Ярмиш ; за ред. проф. В. В. Різуна. – К. : Інститут журналістики, 2003. – 156 с.

Татьяна Кривенькая

Жанровое разнообразие сатирическо-юмористической прессы украинской эмиграции первой половины XX столетия в США и Канаде

Статья посвящена анализу жанровой палитры сатирической прессы украинской эмиграции. Автор акцентирует внимание на том, что сатирическая пресса является источником настоящих сатирических жанров.

Ключевые слова: сатирическо-юмористическая пресса, сатирическая заметка, комментарий, фельетон.

T. Kryvenka

The genre diversity of satirical-humoristic editions

of Ukrainian emigrations of the first half XX century in the USA and Canada

The article is devoted to the analysis of the variety of genres of satirical editions of Ukrainian emigrants. The author points on the fact that the satirical editions are the source of the true satirical genres.

Key words: satirical-humouristic editions, satirical remarks, commentaries, feuilleton.